

„Самолекуват“ ли се животните?

Васил Големански

Според една легенда името на софийския квартал „Овча купел“ е свързано с термалната вода, която бликнала от земните недра след силно земетресение през 1858 г. Около изворите се образували обширни мочурливи ливади, в които местните жители пасели овцете си. Скоро те забелязали, че овцете предпочитат да навлизат по-често и да пасат из мочурищата отколкото в съседните ливади и даже се къпели с удоволствие в минералната вода. Така тази местност скоро била наречена от местните жители „Овча купел“ като място за самоволно къпане на овцете в минералната вода.

Години по-късно било установено, че водата е приятно топла, с температура около 32°C и дебит около 8 л/сек. Тя е слабо минерална, хидрокарбонатно-сулфатно-натриево, калциево-магнезиева, съдържа още флуор, метасилициева киселина, сероводород, въглероден диоксид и голям брой (над 40) микроелементи. Препоръчва се за пиене при колити, диабет и бъбречни заболявания, лекува и костно-ставни заболявания, поради което през 1928 г. на мястото на изворите е построена, и станала известна с лечебните си свойства, минерална баня. Тези свойства на водата в Овча купел, вероятно още при появата ѝ, първи са почувствали местните овце, които с желание навлизали да пасат и да се къпят в мочурливите ливади, подтикнати вероятно и от различни техни болки.

Днес човечеството и науката са натрупали вече много факти, наблюдения и изследвания, доказващи, че наистина

голям брой животни, както диви, така и домашни, разпознават и използват много лековити растения и методи за самолечение, част от които се използват и в съвременната ветеринарна и хуманна медицина за лечение на различни разстройства и заболявания. Някои от тези животни, както и техните методи на самолечение, са обект на настоящата статия, уважаеми читатели.

Сведения от гревната писменост доказват, че хората доста отдавна са забелязвали как някои домашни животни са използвали различни видове растения за облекчаване на определени болки. В един трактат на гревногръцкия философ Херодот (484 – 425 пр.Хр.) например се твърди, че хората знаели, че при коремни болки техните кози често пасели бяла чемерика (*Veratrum lobelianum*) или кукуряк (*Helleborus odoratus*) за облекчаване на храносмилателните си разстройства. А според гръцкия философ и исто-

рик Плутарх (46 – 119 сл.Хр.) древните египтяни, които почитали птицата ибис твърдели, че при преяждане птиците поемали вода с големия си клюн, вкарвали я в ануса си и така си правели промивка на червото и освобождаване от болки. Римският учен и ветеринар Пелазоний (IV в. сл.Хр.) също отбелязва в книгата си *Ars veterinaria*, че скитите знаели, че при колики техните коне пасели пелин (*Artemisia maritima*) и някои груги треви, които също имали бързо успокоително действие. Твърди се, че котките са открили успокоителното действие на гулянката или валериана (*Valeriana officinalis*), която силно ги привличала с миризмата си. Наблюдавайки животните, скитите знаели и използвали и ментата (*Mentha piperita*) за успокояване на болки при човека и животните. В груги разкази и сведения от древността се съобщава още, че лалугерите често преди изпадане в зимен сън активно търсели и ядели растения с противопаразитно действие за освобождаване от различни чревни хелминти. А на древните гърци се дължи откритието, че растението *Satyrion erytraicon* предизвиква полово активност при конете и често го използвали преди оплождането на женските. Съществуват и стари южноамерикански предания, според които човекът е заимствал от пумите идеята за лечебните качества на хининовото дърво. Те забелязали, че болните пуми често при болки търсели в джунглите хининови дървета (*Cinchona pubescens*), упорито гризели кората им и скоро след това оздравявали напълно. От столетия населението от Източен Сибир също забелязало, че през пролетта отслабналите и изтощени елени търсели, изравяли и ядели корените на едно растение, което било известно като маралов корен или Левзея (*Leuzea carthamoides*) и по-бързо се въз-

становявали след дългите изтощителни зими. По-късно било наблюдавано, че и някои дивы птици също използват растения за обезпаразитяване на техните гнезда и новоизлюпените малки. Руският ентомолог и писател проф. Павел Мари-ковски съобщава, че често е наблюдавал как врабчетата откъсвали листа от пелин, носели ги в гнездата си и ги постили по дъното и стените за прогонване на ектопаразитни кърлежи, комари, пухояди и др. А в САЩ били наблюдавани и врани, които късали и носели в гнездата си листа от домати, които също прогонват и убиват неприятните ектопаразити. По-късно е изяснено, че в листата на домати се съдържат вещества от рода на кетоните (по-точно 2-тригеканон), което също е силно токсично за ектопаразитни членестоноги.

По-системни изследвания върху възможностите на някои дивы и домашни животни да се самолечат започнали едва през XVIII – XIX в. Едно подобно наблюдение на гамския учен Нилс Рюберг Финсен (Niels R. Finsen) му донесло световна известност и даже Нобелова награда през далечната 1903 г. за откритието и използването на хелиотерапията в медицината. Той системно наблюдавал своята домашна котка и забелязал, че тя с часове търси и се излага на слабото северно слънце, а когато то се измести и тя се премествала на новите слънчеви места. По-късно той потвърдил наблюденията си и върху груги животни, които също предпочитали да се излагат дълго под слънцето и които почти не боледували. За неговите изводи и препоръките на хелиотерапията в хуманната медицина той с право получил престижната Нобелова награда в областта на физиологията и медицината. Така по-късно била изяснена ролята на слънчевото действие за синтеза

Нилс Рюберг Финсен наблюдавайки животните, открил лечебното въздействие на слънчевата светлина, за което получил Нобелова награда през 1903 г. Жител е на Фарьорските острови (население около 50 хил. човека). Благодарение на него тази автономна област има най-много „Нобел“ на глава от населението

на антирахитичния витамин D, а химиотерапията навлязла трайно в хуманната и ветеринарна медицина.

На внимателни и точни наблюдения върху поведението на кучета се дължи и случайното откритие на известния руски физиолог Иван П. Павлов, който описал интересен случай на самолечение при кучета, които той оперирал във връзка с изследванията си върху условните рефлексии при човека и животните. Той забелязал, че едно от оперираните кучета започнало да лежи дълго върху отронена от стената мазилка. Преместили го до друга стена, но то и там изкъртило с лапи и зъби мазилката и отново лежало върху нея. Скоро изтичането на стомашен сок от раната било прекратено, раната заздравяла и кучето бързо се възстановило. Оказало се, че варовата мазилка, съдържаща калциева основа, неутрализирала по-бързо солната киселина, отделяна от оперирания

стомаш и операционната рана скоро зараснала напълно.

Интересни случаи на самолечение при животните в природни условия описва и руският ентомолог и писател П. Мариновски, автор на повече от 10 книги за живота и поведението на насекомите. В една от тях се разказва за „сложна“ операция за изваждането на трънче от тялото на червена горска мравка (*Formica rufa*), изпаднала в беда. Болната мравка, която трудно се движела, била изнесена до мравуняка и с нея се заели 2 мравки, а няколко груги се суетели наоколо, готови да помагат. След многочасови усилия мравките „хирурзи“ успели да извадят малкото трънче от тялото на болната мравка и тя започнала отново да се движи в мравуняка. Същият автор извършил и наблюдения върху храната на мравките и установил, че те събират и внасят в мравуняците си много семена и от лечебни растения като иглика, теменуга, перуника и гр., които вероятно също използват за лечебни цели при нужда.

Много по-сложни операции могат да правят някои по-висши животни. Така например, по сведения на известния български популяризатор г-р Веселин Денков, някои птици и бозайници могат сами да си правят и доста сложни превръзки и операции при нараняване. В подкрепа той привежда интересни примери за самолечение при бекаса (*Scolopax rusticola*), заимствани от чуждата литература. „Неведнъж ловци и природоизпитатели имали възможност да наблюдават как ранен бекас си прави превръзка. При подобни хирургически манипулации горският бекас използва своя тънък и дълъг клон, с който действа като с анатомична пинцета. С него птицата изскубва малки перца от своето оперение и ги поставя върху кървящата рана.

По този начин прави тампон, който се слепва от съсирващата се кръв. Понякога птицата прикрепва пострадалия си крак и с клечици (по подобие на ортопедична шина), покрива я с перца, а цялата наранена част на крака обвива с листенца. По този начин превръзката здраво прилепва от изтеклата кръв и лимфа". Според г-р Денков и сега в Природонаучния музей в гр. Гьотинген (Германия) може да се види експонат на препариран бекас с превързан от самия него крак.

В популярната литература съществуват много описания за самолечение и при различни видове бозайници. Интерес представляват наблюденията на американския ветеринарен специалист г-р Джон Смит (Dr John Smith), който подробно описва самолечението на рана и голям оток на кожата при индонезийския гибон (*Hylobates muelleri*). Болното животно откъсвало листа от гърво, известно сред местните жители с лечебните си качества, сгъвквало ги обилно със слюнка и ги налагало върху отеكلото място. Само след няколко дни отокът спаднал и раната оздравяла напълно. Подобен начин на лечение с налагане на листа от растения, съдържащи гъбилни вещества, било наблюдавано и при болно шимпанзе. А в руската ловна литература съществуват сведения и за ранени диви мечки, които късали и налагали раните си с подобни тампони от растението лопен (овча опашка) (род *Verbascum*), което също е добре познато днес с лечебните си свойства.

За многократни наблюдения на лечебни процедури на различни видове

диви животни в голямо езеро в известния африкански резерват Нгоронгоро съобщават различни автори, някои от които са документирани и в интересни научнопопулярни филми. Водите на езерото съдържали сравнително високи стойности на магнезиев сулфат, натриев хлорид и сода бикарбонат и в него били наблюдавани много от обитателите на резервата, които се потапяли и престоявали в крайбрежната луга. Животните пристигали по различно време и престоявали различно време в лековитата вода. В един от разказите се съобщава, че още рано сутринта се появила куца хиена с кървящ крак, която легнала и прекарала във водата госта време. След нея се появила и куца антилопа гну, а минути след нея и куцаца антилопа импала, група от зебри и даже два лъва, които явно имали трънчета в лапите и ги потапяли продължително в лековитите води.

Широко разпространен начин на самолечение при малки кожни наранявания и травми използват и някои от домашните животни. Подобни случаи често могат да се наблюдават например при

Бекасите могат да използват тънката си човка като пинцета в сложни хирургически манипулации

Мравуняците често са използвани от ранени и болни животни, за да се отърват от паразити или да използват „очистващата сила“ на мравките

домашни любимци – котки, кучета, хамстери и др., които при нараняване започват често и продължително да почистват и лекуват болното място чрез усърдно близане. Още от изследванията на откривателя на пеницилина Сър Александър Флеминг (Sir Alexander Fleming) е известно, че слюнката има бактерицидно действие поради това, че съдържа ензима *лизозим*, който има свойството да унищожава много болестотворни микроорганизми. По подобен начин и по-едри животни – кози, овце, говеда и др. също често облизват своите рани, циреи, кожни нападения от различни паразити и ускоряват тяхното оздравяване.

Дивите птици също не са лишени от различни ектопаразити като пухояди, кърлежи, паразитни мухи и др. Освобождаването на птиците от подобни ектопаразити става често при къпане в плитки наземни водоеми или езера, в

прашни места или гаже в мравуняци, където получават облекчение от работливите мравки. За подобни наблюдения и изследвания съобщава немският орнитолог г-р Ервин Шреземан (Dr. Erwin Stresemann), който в продължение на години редовно констатира как различни видове по-едри птици – врани, сойки, свраки, скорци и др., с удоволствие кацат върху мравуняците, разравят част от повърхността им и лягат върху тях, за да се подложат на очистващото действие на разтревожените мравки. Даже една от наблюдаваните врани престояла върху мравуняка около 20 мин., ловяла мравки с човката си и ги пъхала под крилата си, очаквайки да отделят мравчена киселина и да я отърват от досадни кърлежи и пухояди. А по-дребните птици – врабчета, синигери, лястовици и др. предпочитат „прашните бани“ и често могат да се

видят и в селищата да пърхат с крила из прашните улични места и да се освобождават от неканените си гости.

Наблюдения и съобщения на американски зоолози показват, че и някои бозайници също предпочитат да се ровят и прекарват известно време върху мравуняците и посочват за пример сивите източни катерици (*Sciurus carolinensis*), които често се „къпели“ в горски мравуняци на различни видове мравки. За подобни наблюдения при благородните елени съобщават и европейски ловци, които също понякога виждали елените да разравят с рога си по-големи мравуняци и да изчакват мравките да ползят по главата и тялото им и да ги освободят от неприятните външни членестоноги.

Посочените по-горе случаи се отнасят главно за животни, които се лекуват сами чрез използване на различни билки и лековити растения, водни и кални процедури и гр. Съществуват обаче и много случаи на „взаимопомощ“ при различни видове животни в борбата им за освобождаване от ектопаразити и самолечение от външни рани. Широко известно

явление например е взаимното пощене при много видове маймуни, което се наблюдава както в природни условия, така и в зоопарковете и често предизвиква усмивките на посетителите. Тъй като те са социални животни обикновено женските и по-младите животни пощят и освобождават от паразити първо водачите на семейството и възрастните женски, а сетне идва ред и на по-младите членове на семейството. Примери за подобна „взаимопомощ“ между различни видове диви животни са наблюдавани и при някои едри бозайници. Отново в африканския континент често могат да се наблюдават птици да кацат на гърба на различни диви и домашни животни (биволи, антилопи, носорози, слонове и гр.), да ровят из тяхната космена покривка и да кълват различни видове кожни ектопаразити – кърлежи, кръвосмучещи мухи и гр. В такива почистващи операции по дивите животни в Африка най-често се включва малката бяла чапла (*Egretta egretta*). Подобни случаи често се наблюдават и в умерените страни, например при елени, домашни биволи, говеда и гр., върху гърбовете на които

Павианите са социални животни и често се пощят взаимно

През пролетта сибирските елени изравят корените на Левзея (*Leuzea carthamoides*) за по-бързо възстановяване след зимата

понякога кацат насекомоядни птици, а животните търпеливо изчакват техните посетители да ги освободят от досадните ектопаразити.

Но не само сухоземните животни прибягват до самолечение и оказване на помощ на болни техни събратя. В литературата съществуват много разкази на очевидци за самолечение и взаимопомощ и при сладководни риби, акули, делфини и гр. В руската ихтиологична литература се съобщава например, че линът (*Tinca tinca*) отделя кожна слуз, която има лечебни свойства не само за себе си, но и за други риби. Привежда се и пример как един костур (*Perca fluviatilis*), който имал странична кожна рана дълго време плавал долепен с наранената си страна до по-едър лин явно с лечебна цел. Счита се, че навлизането на морски риби в устията на сладководни реки също помага за очистването им от кожни ектопаразитни ракообразни. Широко известни в литературата са и много случаи, когато здрави делфини помагат на свои ранени или болни събратя да изплуват по-често

до повърхността за поемане на въздух. Без тяхна помощ те бързо биха се задушили в дълбоките води. Вероятно на този инстинкт за взаимопомощ се дължат и множеството съобщавани случаи на подпомагане от делфини на давящи се хора да изплуват на повърхността и се доберат до спасителен бряг.

Инстинктите и примерите за самолечение при животните, някои от които посочихме по-горе, вероятно са се появили много рано в процеса на тяхната еволюция и са важно средство в борбата за съществуване и оцеляване на отделните видове. Много от посочените начини за самолечение при дивите и първите одомашнени животни сигурно са правили впечатление и на нашите дреwnи предшественици. Те са заимствали някои от тях и са ги доразвили в процеса на сравнително кратката човешка еволюция, за да се стигне до използването днес на много и различни природни ресурси – слънце, растения, минерални и солени води и много други за опазване на здравето и на човека. ■